

Odgovornost

Minilo je pol stoletja, odkar je bila natisnjena Dialektika razsvetljenstva, ena od najtemačnejših knjig moderne, ki je razbila naivno enačenje znanja in luči. Platon je v svoji prispodobi o jami v sedmi knjigi Države vednost povezal z lučjo. Napredovanje k resnici je enačil z vzponom iz votline k soncu. Rojstvo novega veka je spremljalo optimistično zaupanje v luč znanja. Znanost je zavzela mesto teološke odrešitve. Človek oborožen z znanostjo se je najprej osvobodil prisile narave, potem pa je gojil vztrajno upanje, da ga bo znanost rešila družbene nesreče. Ni dvoma, da je znanost izbojevala številne zmage nad boleznijo, trpljenjem, nesrečo in mukotrpnim življenjem. Bilo pa bi v duhu srednjeveške teološke domišljavosti, če bi verjeli, da lahko reši vse naše stiske. Izsledki znanosti in tehnična dognanja rešujejo vrsto življenjskih težav, vendar hkrati proizvedejo kopico nepredvidljivih problemov. Posledice implementacije jedrske tehnologije, genskega inženiringa, kemičnih snovi v kmetijstvu itd. so se ali pa se bodo, kljub optimističnim zagotovitvam "strokovnjakov", izkazale za nepredvidljive. Ta nepredvidljivost pa je tembolj grozeča, ker ne obstajajo nikakršni družbeni in kulturni mehanizmi, ki bi sankcionirali odgovornost. Pravna država zahteva odgovornost "za nazaj": ne moremo ukrepati preventivno, kaznujemo lahko le za izvršeno dejanje, povrnemo lahko le dejansko in ne hipotetično škodo ipd. Izsledki znanstvenih dognanj pa nam ne pričajo o možni zlorabi ali nezaželenih posledicah "stranskih učinkov". Zato se zdi, da sloni znanstveno-tehnološka civilizacija na rizičnih vzorcih obnašanja. Je pa problem globji: medtem, ko se rizičnemu obnašanju lahko izognemo - seksamo s stalnim partnerjem ali pa uporabljamo kondom - se zdi, da smo v znanstveno-tehnološki civilizaciji obsojeni tvegati. Zaradi občutka nemoči in ujetosti v nezaželene posledice znanosti in tehnologije se v zahodni kulturi, kot nekakšno novo praznoverje in sodobni hiliazem, širi nastrojenost proti znanosti in tehniki. Na eni strani imamo naivno vero v vsemogočnost znanosti, na drugi pa njeno nekritično zavračanje. Obe drži pa temeljita na isti logiki patologije moderne: na zavračanju in zvrčanju odgovornosti za posledice. V prvem primeru je na delu ideologija o "objektivnosti" znanosti (ta je zato univerzalna in takorekoč Znanost). Znanost pa je zgolj institucionaliziran diskurz, kjer se presojujejo razlogi, ki potrjujejo ali pa zavračajo hipotetične izjave, ki tematizirajo "zunanjo", "predmetno" oz. "objektivno" naravo. Sporazumi, ki jih (vsaj začasno) dosežejo ti institucionalizirani diskurzi, so znanstvene resnice. Znanstvena resnica je diskurzivni konstrukt, čeprav je bolj uveljavljena metafora "odkrivanja" resnice kot leptovice izpod odeje. Od samega začetka je torej na delu normativna logika, pa čeprav je nasprotna imaginariju znanstvene "objektivnosti". V diskurzu namreč velja le pravilo boljšega razloga, udeleženci so enakopravni, šteje le "teža" njihovih izjav in ne družbene moči. Brez te socialno-normativne podlage ne bi bilo mogoče doseči objektivnih resnic. Znanstvena objektivnost je torej odvisna od "subjektivne" normativnosti. Vsak, ki krši ta normativna pravila (v argumentaciji

zlorablja družbeno moč ali ponareja razloge), je upravičeno izločen iz znanstvenega diskurza. Zaradi tega je nenavaden odpor znanstvenikov in tehnikov, ko prizadeta javnost govori o nezaželenih posledicah znanstvenih in tehničnih dognanj. "Objektivistični" razlogi znanstvenega raziskovanja pri implementaciji znanstvenih dognanj nimajo privilegirane položaja nasproti argumentom ekonomije, politike in "navadnih" ljudi. Ljudje niso praznovorni, primitivni in nevedni že zato, ker nočejo določene tehnologije in jih ne prepričajo "strokovni" dokazi o njeni "nenevarnosti". V sferi Lebenswelta nas tudi vodijo razlogi, ki niso nič manj nepredvidljivi kot posledice novih tehnologij. Še tako lep, dober, pameten in bogat (vsaj v očeh staršev) snubec ne bo prepričal vsako dekle: če reče "ne", je to zadosten razlog. Enako velja za voljo ljudstva. Zato se je pri angažiranju strokovnega znanja treba zavedati pomembnega pravila: na področju znanstvenega raziskovanja je znanost povsem avtonomna in odgovorna, pri presoji o primernosti implementacije znanstvenih dognanj pa le eden od sogovorcev. Tu tehnokracija ni alternativa demokraciji, strokovnjaki so odgovorni za veljavne informacije, politiki za zagotavljanje komunikativnih form, ljudje pa za lastne življenjske alternative. Le v tem kontekstu je možno rešiti zvezo luči in znanja.

Patriarhalen odnos znanosti do narave in podcenjevalen do ljudi, ki se ne razumejo na kvantno fiziko, razumejo pa svoje vsakdanje življenje bolj, kot katerikoli nobelovec iz ekonomije, pa mnoge vodi v naročje mračnjakov in njihove antiznanstvene histerije. Ljudje, ki ne znajo naštetih planetov našega osončja, kvasijo o odrešilnih (včasih pa grozečih) mističnih kozmičnih energijah. Knjigarne so prenapolnjene z ezoteričnimi uspešnicami, v medijih kraljujejo novi odrešeniki, znanstvena skepsa se umika pred aroganco puhloglavcev. Rešitev pa ni v trženju znanosti ali v šikaniranju alternativnih vednosti. Ljudje bodo prisluhnili znanosti, ko bo ta sprejela vlogo odgovornega sogovorca in partnerja, ne pa tistega, ki hoče ljudem in naravi (s pomočjo politike in kapitala) zagospodovati.

V bistvu gre za vprašanje, ali pisati "Znanost" z veliko začetnico. Marsikateri akademski krog pri nas dejansko bedo in mezno hlapčevstvo do državne birokracije nadkompensira z blodnjami o "odličnosti" (še bolj odlični ji pravijo "ekselentnost"). Vse pa v posmeh sodobnim epistemološkim dognanjem, ki znanstveni resnici odreja bistveno skromnejšo vlogo. Ekselentni podeželski znanstveniki pa ne potrebujejo epistemologije. Njim je znanost teologija, dvom pa greh. Spomnim se primera, ko je mlad doktorant pri Časopisu objavil pod psevdonomom, da ga ne bi mentor ekskomuniciral. Znanstvenik bi se moral spraševati, kaj je znanost in, kakšne so možne posledice. Znanstvenik naj bi bil hkrati tudi filozof. Drugače pa ne vem, zakaj si naši doktorji na vizitke pišejo "Ph. d.". Anglosaksonske manire niso vedno najustreznejše - vsaj kar zadeva razumevanje "science" (naravoslovje) je ne gre mešati z "Wissenschaft" (znanost). Amerikanizaciji razumevanja "znanost" oz. njenega enačenja z naravoslovjem pa niso krivi Američani, ampak akademski provincialci, ki bi se lahko naučili še kakšen svetovni jezik.